

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Այլը

4

Handwritten signature or initials.

ՅԵՐՈՒԹԻՒՆ ԵՍՏՅԵԱՆ

ՔՇՈՒ ԱՌՆԵՐԸ

(պատկեր)

ՔԻՖԻԶ 1904

և «ՀԵՐԱԴՆ» Ընկ. Մողաթ. փող., 15.

(69)

891.99
Ն-58

Միջազգայն. Դ. Ասիական
10 NOV 2011

ՅԱՐՈՒԹՒՒՆ ԵՍԱՅԵԱՆ

891.99 + 2.3 ւ.չ
Ե-58

20
XII 2011 թ.

ԹՇՈՒԱՌՆԵՐԸ

1001
805

(սխառներ)

ԹԻՖԼԻՉ 1904

Տպարան „ՀԵՐՄԷՍ“ ԸԸԿ. Մաղաթ. փող., 15.

(69)

291.21

08.04.2013

28606

1105 VOK 01

ՄԱՅՈՒՆԻ ԳՐԱԳՐԱՐԱՆ

ԳՐԱԳՐԱՐԱՆ

Дозволено цензурою, 16 Ноября 1904 года. г. Тифлисъ.

(ԳՐԱԳՐԱՐԱՆ)

1904 ՆՈՎԵՄԲ

ՏԻՖԼԻՍԻ ԳՐԱԳՐԱՐԱՆԻ ԿԱՐԳԻՆ ԱՆՏՐԱԿՆԵՐԻ ԿՈՄԻՏԵ

(100)

ԹՇՈՒՆՈՒՆԵՐԸ

(սրտուկը)

Մշտնամուտ գիշերներից մեկն է. երբ
 կինըը ծածկված է թանձր թխպետով և
 վերից մաղուժ է լմանք անձրևի Աստղերը
 բոլորովին թաղնված դամպերի ետևում
 իրանց աղօտ լոյսը կորցնում են նրանց թան-
 ձրութեան մեջ: Գիշերային խաւարը ընդ-
 գրկել է ընտ թիւեր: մարդիկ պատասպարվել
 են իրանց բնակարաններում և գտնվում են
 քաղցր քնի գրկում: Գրտում չեն երևում ոչ
 մարդ և ոչ անասուն: Թեթև, բայց մի տե-
 սակ փշաքաղցղ, ցուրտը և լարկան ընտ թիւերը
 շնչաւորներին քշել, բներն են կոխել: Եւ այդ
 խաւարի մէջ լսելի է միայն անձրևի զխուլ
 շշուկը և նրանից գոյացած սելաւի քճըջոցը,
 որ միտխառնվելով խաւարի անհաճոյ տպա-
 ւորութեան հետ՝ աւելի խորհրդաւոր և սար-
 սեղնուցիչ էր դարձնում շրճապատը: Եւ

Քաղաքի հարուստ դասակարգի հոյակապ, պալատանման շինութիւնների ետևում, սառի վրա կանգնած էր մի զձուձ տնակներանից էլ բարձր շինութիւն չը կար. նա ամենավերջինն էր: Մի փայտեայ խուղ էր նա, որի նմանը հովիւները ամառ ժամանակ շինում են սարի գլխին կամ դաշտի միջին, իբր ժամանակաւոր կացարան: Լերան կրճքի-լերկ հողի վրա հինաւուրց շինած աղիւսէ պատերի վրա ծածկած էր տախտակէ առաստաղ վրան հին ցնցոտիներ ու խոտ փռած՝ անձրևից և արևից պաշտպանելու համար: Վերին պատը ժամանակի ընթացքում սարից հոսող հեղեղի շնորհիւ մասամբ քանդվել էր, մնացածն էլ կիսախարխուլ գրութեան մէջ էր: Չնայած մասը փոխարինված էր մի երկու փթած փայտերով, կուտակած քարերով և ժանգոտ ժեստերով:

Խրճիթի մէջ ոչ մի պիտանի կահկարտախք չը կար: Մի երկայն հին, հաղար կարկատաններով լի, գորգ փռված էր թաց գետնին, մի կողմում՝ նոյնպէս յատակի վրա դըրված էին մի երկու կոտրտած ափսէներ, գդալներ, ճրագ, որ գեռ վառվում էր և իր թոյլ

ըլսով տեսանելի կացուցանում դառն աղքատութեան այդ կենսամաշ բոյնը: Գիւղական համեստ խրճիթն իր պարզ ու աղքատիկ կահաւորութեամբ այս մարդաբոյնի հետ համեմատած՝ արքունիք էր:

Յատակի վրա պատառոտած, հին անկողիններում իրար մօտ կարգով պառկած էին այդ տան բնակիչները: Նրանք էին՝ մի հասակաւոր-միջին տարիների տղամարդ, երեք փոքրիկ մանուկներ և մի նիհար, դալկացած կին:

Բոլորն էլ սեղմվել, կուչ էին եղել ցրտից ու խոնաւութիւնից, որոնք անարգել ներս էին թափանցում պատերի ու առաստաղի խոշոր բացւածքներից: Հեղեղը, փորելով պատի թոյլ հողը, անկոչ հիւրի նման ներս էր հոսում խրճիթը, թաց անում տղամարդի պառկած անկողինը և ապա՝ մի քանի պտոյտներ դործելով միւս պատի տակից դուրս ձլկվում . . .

Խեղճ մանուկներն ինքնաբերաբար միմեանց մօտեցել, մէջքմէջքի էին տվել և այնպէս կուչ եկել, որ վերմակի տակից նմանվում էին գնդակների. նրանք ոչինչ չէին ըզ-

դում. խոր քունը, մի քանի ժամ անզգայացրել էր նրանց թոյլ մարմինները և մոռացնել ավել քաղցն ու ծարաւը: Նրանց հիւանդ հայրը հազում էր և անքում, մայրը անբուն էր, թէև աշխատում էր քնել և մոռանալ արտաքին աշխարհը:

Անճրեւ ոչ միայն չը դադարեց, այլ ընդհակառակն, սաստկացաւ. տեղատարափի շարագուշակ շշուկն աւելի մեծացաւ... հեղեղաջուրը սկսեց առատօրէն ներս հոսել, առաստաղից էլ սկսեց կաթել. այս կաթիլներին մէկն ուղիղ ընկաւ պառկած կնոջ երեսին, որը ցնցվելով ջրի յանկարծական սառնութիւնից աչքերը բացեց և վեր թռաւ. ամեն ինչ պարզ էր նրա համար. «Ախ, Տէր Աստուած, ինչու ես պատժում մեզ...»:

Այդ միջոցին հիւանդը կրկին սկսեց հազալ սաստիկ կերպով, որից յետոյ լավեցին մի քանի տնքոյներ. կինը նայեց նրա վրա. մորմուքով սրտով վեր ցատկեց, մօտեցաւ նրան՝ վերմակը ուղղելու. բայց ի՛նչ տեսաւ. — հիւանդն ամբողջովին թաթախված էր ցելխախառն ջրի մէջ: Ուժասպառ կինը կանացի թոյլ ոյժերով շտապով, սակայն դդուշու-

թեամբ, մի կողմ քաշքշեց հիւանդին, որ արդէն հեռոջեռէ հալվում էր և հանդչելուն մօտենում... Նա նայեց պատի բացւածքից տեսնելու, թէ արդեօք լուսացել է, որ պէսզի բաց անէ դուռը, դրսից կապէ ջրի ճամբան, բայց դեռ իսպառ չէր փարատվել խաւարը. մութն ու լոյսը կուլում էին իրար հետ:

Թէև նա վախում էր այդպիսի մի ժամանակ մենակ դուրս ելնել, այն էլ քաղաքի ծայրին սարի վրա, սակայն ամուր սէրը մոռացնել ավեց նրան վախ ու երկիւղ, և նա դուռը բացեց, բորիկ ստներով դուրս վազեց մթութեան մէջ, սկսեց ջրի ճամբան բացել՝ պատի անցքին կուտակելով ցելխա ու քար: Նա ամողջովին թրջված, կեղտոտված ներս մտաւ ու դուռը կրկին փակեց: Թէև հեղեղն այլ ևս չէր հոսում ներս, բայց առաստաղից շարունակում էր կաթել, հարկաւոր էր դրա առաջն էլ առնել, բայց ի՛նչպէս. մտածեց, մտածեց թշուառ կինը, բայց կաթիլքի առաջն առնելու հնար չը գըտաւ...

Նա դողդոջուն ծնկներով կանգնեց, աշ-

քերը նետեց վեր՝ առաստաղին և կիսամերկ ձեռները փարելով սկսեց աղօթել:

— Տէր իմ, թշուառների ու աղքատների Հայր, միթէ՞ չես տեսնում, չես խղճում մեզ, այս անմեղ մանուկներին, այս ցաւատանջ, հիւժված հօրը, ինչով են մեղաւոր, Տէր, որ տանջվում են անխնայ կերպով. մի դարձնիր Քո երեսը մեզանից, դոնէ առողջութիւն պարգևիր այս դժբախտ, չարքաշ հօրը, որ կարողանայ սեփհական ջանքով, ազնիւ ճանապարհով մի կտոր հաց վաստակել իր մատաղ զաւակների համար:

Արտասուքը խեղդեցնրա կոկորդը, և նա լռեց մի րոպէ, մնալով չոգած. աչքերից հօտող կաթիլները միախառնվում էին առաստաղից թափվող կաթիլների հետ և թրջում յատակը: Մի քանի րոպէ ջերմեռանդօրէն աղօթելուց և աղիողորմն արտասվելուց յետոյ, նա հագուստի փէշերով մաքրեց աչքերը, ոտքի կանգնեց և ձեռները կրծքին՝ կանգնած մնաց՝ հայեացքը յառած սենեակի մի անկիւնը: Կարծես մի խորհրդաւոր բան կար թագնված այդ անկիւնում, որ գրաւել էր դժբախտ կնոջ խառն մտքերը: Ինչէր չէր

մտածում նա—չառ բան. հիւանդ ամուսնու ծանր դրութիւնը, անմեղ տանջվող մանուկների դառն վիճակը, քաղցը, ծարաւը և այլն և այլն. . . . մտքեր վայրկենապէս համախմբվեցին նա ուղեղում և մտաւոր աչքերի առաջ. նա փնտռում էր մի ելք, մի յանկարծական փոփոխութիւն այդ դրութիւնից ազատվելու և կարծես այդ ելքը, այդ յոյսը նա սպասում էր խրճիթի անկիւնից. . . .

—Ո՛չ, հարկաւոր չէ մեղանչել, պէտքէ հնազանդվել ճակատագրին. Աստուած ողորմած է. գուցէ նա մի օր կը խղճայ մեզ, կայցելէ, —մրմնջաց ու մտաւ իր տեղը:

Փոքր ինչ յետոյ լոյսը բացվեց: Դրսում լսելի եղաւ քաղաքի սովորական աղմուկը. նա կրկին վեր ելաւ՝ դուռը բացեց, դուրս եկաւ և մի ընդհանուր հայեացք ձգեց առջևում տարածված քաղաքի վրա. ամենից առաջ աչքի ընկան Սօլօլակի մօտակայ մեծաշէն տները և ապա նրա հայեացքը տարածվեց աւելի հեռու. . . .

Անձրեւը կտրվել էր. երկինքը սկսում էր պարզել. ամպերը բարձրացած քամու շնորհիւ, դէս ու դէն էին ցրվում, տեղի տա-

լով երկնքի յտակ հօրիզոնին: Արևը նոր էր սկսել ցոյց տալ իր դէմքը, բայց շուտ-շուտ ծածկվում էր անցնող ամպերից ու կրկին ազատվում:

Կինը վեր նայեց երկինք, խաչակնքեց երեսը և ասաց լսելի ձայնով՝

— Փառք Բեգ, Աստուած, դարձեալ լուսացաւ, դարձեալ տուեցիր պայծառ օր մեզաւօր մարդկանցս. փառք Գոհնհուն զթառառութեան. . . .

Երեխաներն արդէն արթնացել էին և «մայրիկ» — «հայրիկ» էին կանչում: Մայրը ներս վազեց, բայց հայրիկը դեռ քնած էր խոր քնով և չէր արթնանում:

— Հայրիկը քնած է, աղմուկ մի հանէք, թողէք քնի, մեղք է, թոյլ ձայնով ասաց նա երեխաներին:

Ապա մօտենալով պռուկածին, վերմակը կրկին ուղղեց; յետ քաշեց նրա երեսից, որ հիւանդն ազատ չնչէ:

— Խեղճ մարդ, հազիւ հանգիստ քնեց, հազիւ կտրվեց դաժան հազը, սո՛ւս, որդիք, կամաց, զգուշացրեց նա և թողնելով հիւանդին՝ հազցրեց երեխաներին — երեսները լըւ-

աց, անկողինները կուլուլելով՝ կուտակեց մի անկիւնում:

— Յուրա է, մայրիկ, տաք թէյ եմ ուզում, ասաց երեխաներից մէկը:

— Հաց եմ ուզում, յարեց երկրորդը:
Մայրը մի խօրը հօգոց հանեց և պատասխանեց.

— Թէյ կայ, դաւակներս, բայց շաքար չը կայ, ինչո՞վ պիտի խմէք թէյը:

Միայն մեծ երեխան՝ մօտ 11 տարեկան մի աղջիկ, հասկացաւ «չը կայ» բառը. իսկ երկուսը շարունակեցին պահանջել — լաւով՝

— Ը ը ը, ը ը ը, չայ, հաց ենք ուզում:

— Ի՞նչ անեմ, Տէր-Աստուած, որաեղից դտնեմ; ինքն իրան խօսեց թշուառ կինը, ոչ մի կողպէկ չունենք, հացի կտոր չը կայ, ոչինչ չը կայ. երէկ սպառվեց վերջին 25 կօպ. և եղած հացը. խանութպանը այլ ևս չի տալ ապառիկ, հացթուխը հաց չի տալ, որովհետև անհազին պարտքեր ունենք վճարելու. սխ, մի ճանապարհ ցոյց տուր, Տէր. . . .

Նա անգիտակցաբար թողեց երեխաներին և դուրս ելաւ՝ կարծես այնտեղ մի ճար

դտնելու. սակայն մի քանի բույժ շուարած կանգնելուց յետոյ կրկին ներս մտաւ:

—Քիչ համբերեցէք, որդիք, մի քիչ էլ քաղցած մնացէք, թող հայրիկը գարթնի, նա կը բերի հաց:

—Քաղցած ենք, շարունակեցին մրթմրթալ անգիտակից մանրիկները. միայն նրանցից անդրանիկը՝ Առաղիկը, ըմբռնելով իրանց ներկայ թշուառութիւնը, լուռ, ձեռները կրծքին ծալած մտածում էր. թւում էր՝ թէ նա էլ էր աշխատում մի հնար գտնել փրկվելու աղքատութեան ճիրաններից:

Երեխաների համբերութիւնը սպառվում էր: Կինը մօտեցաւ՝ և ամենայն զգուշութեամբ ձայնեց ամուսնուն. փոքրիկ երեխան էլ ընկնելով հօր վրա թոթովեց՝—Հայրիկ, հաչ եմ ուժում, հայրիկ. . .

Հիւանդն արթնացաւ. մի քանի վայրկեան ապուշի հայեացքով նայեց կնոջը, երեխաներին, իր շուրջը և ճիգ թափեց նրստելու: Կինը իսկոյն օգնեց նրան, շորերը հագցրեց, մի հին գզգզված շալ էլ գլխին ծածկեց: Նրա հաղը դարձեալ սկսվեց. նա հազում էր և խորխում:

—Այսօր ինձ աւելի վատ եմ զգում, Հռիփսիմէ, խօսեց նա հազիւ լսելի ձայնով: Հռիփսիմէն էլ զգում էր այդ. և երկու խոշոր արցունքներ աչքերից գլորվեցին. նա շուռ եկաւ, մաքրեց աչքերը և դարձաւ ամուսնուն:

—Սիրելի Միքայէլ, մի վախենար, պինդ պահիր սիրտդ, Աստուած ողորմած է:

Այդ միջոցին պայծառ արևը դուրս սլացաւ ամպերի տակից և կենսաբեր ճառագայթները առատօրէն սփռեց թաց երկրի վրա. բնութիւնը կարծես յանկարծ աշխոյժ կերպարանք ստացաւ և ժպտաց. քաղաքի կենդանութիւնն աւելացաւ:

Միքայէլը խնդրեց կնոջը, որ իրան խորճը թից դուրս տանէ, արևի տակ նստեցնէ, նրա ճառագայթներով տաքանալու համար: Հռիփսիմէն արագութեամբ կատարեց ամուսնու ցանկութիւնը. խրճիթում եղած երկու հին տաբուրէտների մէկը դուրս տարաւ, դրեց խրճիթի պատի տակ, ապա հիւանդի թևից բռնելով, առաջնորդեց և նստեցրեց նրա վրա: Երեխաներն էլ դուրս վազեցին:

հայր — Հայրիկ, հաց, մառ չով ցույց —
 չով հայրը հարցրեց կնոջը, թէ ունեն հաց
 կամ փող, կինը պատասխանեց, որ ոչինչ չու-
 նեն։ Միքայելը մի դառն ախ քաշեց, աչքե-
 քերը մզեց թափփող արցունքներից, ու պար-
 տելով գրպանները, մի անկիւնում դառա եր-
 կու հատ հինգ կոպէկանոցներ։
 — Ահա, մեր ունեցած վերջին փողը,
 Հոփփսիմէ, սուր Սատղիկին, թող հաց դնէ։
 Սատղիկը վերցրեց այդ փողը և շուտ-
 պեց հոց բերելու, իսկ երկու երեխաներն
 սկսեցին միմեանց հետ խաղալ, սողասելով
 հացին։
 Հոփփսիմէն էլ ամուսնու մօտ մի քարի
 վրա նստեց և ցաւակից հայեացքով դիտեց
 նրան։
 Հիւանդը արևի ճառագայթներից կար-
 ծես նշտ ստացաւ. նրան թուում էր, թէ մի
 փոփոխութիւն է կատարուում իր մաշված
 կմաքի և որժապաղա ջրերի մէջ, Սակայն թո-
 քախտը անգուլթ կերպով կրծել էր նրա մար-
 մինը։ Թշուառ Միքայելը սկզբում շատ առ-
 ողջ էր եղած. նա պինդ կազմուածքը, յաղ-

թանգամ հասակը, լայն կուրծքը շատերի
 միջից նրան սրտչում էին. բայց կեանքի ծանր
 պայմանները, մանր երեխաները ճնշեցին
 նրան. ունեցած միակ խոճիթը հիմնովին ան-
 պետքացել էր բնակութեան համար, արևն
 քրտինքով վաստակած մի քանի լուբլի փող և
 աւագակները մտան դողացան և այնուհետև
 ազբաջութիւնը այցելեց նրանց ու գուրս
 չելաւ. երբեմն օրերով քաղցած են մնացել
 կնոջ հետ, նամուսը թոյլ չէ ավել խնդրել մա-
 րդկանցից, իսկ փոխ տալ ոչ ոք չէ համաձայ-
 նել, որովհետև դիտէին, որ նա ոչինչ չունի,
 և այդպիսով այդ շարահաստիկ պայմանե-
 րը առողջ Միքայելին յեղափոխեցին. նա
 ուժեղ կրճքում նեանցին մաշող թորախոր-
 յից մ. նա չէ նմանում 8—10 տարի
 առաջուայ Միքայելին։ Նա այդ րոպէին ա-
 րևի տակ, աթոռի վրա նստած նմանում էր
 դերեզմանից հանած մեռելի. նրա ոսկոռն
 ու կաշին իրար էին կպել, այտոսկոռները
 սեղկել էին. նիհար քիթը, կարծես, աւելի
 երկարացել էր. աչքերը խորն էին ընկել ի-
 բանց փանդակների մէջ, կոպերի տակերը
 կանաւակել էին ինչպէս ուռած վերքեր։ Ան-

խընամ թողած գլխի մազերը, մօրուքը և բեղերը այնքան էին երկարել, որ իրար էին խառնվել: Վաղուց նա մուռացել էր հոգալ խուզվելու և սանրվելու մասին. ձեռների միսը հալվել էր և միայն երկար մատուկը ձեռներն էին ցցվել. . . . և այս ամենի վրա հազած ցնցոտիները լրացնում էին նրա թըշուառ պատկերը. նա նմանում էր մի կախարդի, որպիսին յաճախ պատկերացնում են հէքեթական գրքերում, բայց նա ոչ այլ ինչ էր, եթէ ոչ աղքատութեան և դառնալից կարիքի մի մարմնացած արձան:

Նրա մօտ նստած էր իր վշտակից կինը՝ Հռիփսիմէն էլ իր ժամանակ բացված վարդ էր եղած. նրա գեղեցկութիւնը շատ փեսացուների սիրտ է կաշկանդել, նոյն իսկ հարուստ, դիրքով մարդիկ խնդրելիս են եղել նրա ձեռքը, բայց նրա սիրտը գտել էր իր սրտակիցը և նուիրված էր մէկին. դա Միքայէլն էր: Նրանք սիրահարված, ամուսնանում են և ամուսնական առաջին քաղցր շրջանը հանդիստ անց կացնում: Օր աշխատում—օր ուտում էին: Սակայն ամուսնութեան քաղցրութեան պտուղները—զաւակներ

ըը, հետզհետէ զգալի դարձրին կեանքի ծանրութիւնը. ի լրումն դրա անյաջողութիւնն էլ միւս կողմից թաթը մեկնեց այդ սիրահարների ընտանեկան առագաստի վրա. և աստիճանաբար փոփոխվելով — այլակերպվելով, ընկճվելով, նրանք հասել էին ներկայ վիճակին:

—Ո՛րքան քաղցր է կեանքը, Հռիփսիմէ, սասց հիւանդը կիսաժպտուն հայեացքով, բայց իմ կեանքի ճրագը հանգչում է. . . .

—Ի՞նչ ես խօսում, սիրելիս՝ ինչո՞ւ ես տանջում ինձ, ինչ կարիք այդպիսի յուսակտուր խօսքեր ասելու, հաւատն և յուսն, որ կարողանաս:

—է՛հ, հոգիս, իզուր ես աշխատում դատարկ յոյսերով մխիթարել ինձ. մի՞թէ իմ հոգուս տրամադրութիւնը ինձ յայտնի չէ. ես համոզված եմ, որ մահս մօտ է, թերևս առաջիս կանգնած է, սակայն խղճում եմ քեզ, սիրելիս, քեզ ու այս անմեղ զաւակներիս. ո՞վ կը պահէ սրանց. . . .

Եւ նա չը կարողացաւ շարունակել խօսքը. հազը խեղդեց կոկորդը, յուզմունքը ճըն-

չեց նրա սիրտը ու աչքերից դուրս ցայտեց աղի արցունքը:

Հռիփսիմէն խորապէս զգացվեց. նրա կրծքից էլ դուրս հոսեց կուտակված վշտերի հոսանքը. նա էլ սկսեց հեկեկալ, տրորվել և բաժանել ամուսնու վիշտը:

Փոքրիկները՝ տեսնելով իրանց հօրն ու մօրը լալիս, թողեցին խաղը և ցեխաթաւալ վաղեցին դէպի ծնողները, սկսեցին քաշքշել մերթ մօրը, մերթ հօրը՝ ասելով.

—Մի լար, մայրիկ, թէ չէ մենք էլ կուլանք:

Այդ միջոցին Աստղիկը վարից բարձրանում էր ձեռքին բռնած մի հաց ու կէս: Երեխաները, տեսնելով հացը, թողեցին ծնողներին ու բնական հացի վրա, սկսեցին կտրտել և ագահաբար ուտել:

Հռիփսիմէն զսպելով իրան, գոգնոցով մաքրեց արտասուակիւղի աչքերը, նիհար երեսը և դարձեալ մխիթարեց ամուսնուն:

—Ես իմ սիրովս դժբախտացրի քեզ, իմ անգին Հռիփսիմէ, շարունակեց հիւանդը. բայց ես եսամոլ չեմ. վերջին անգամ ասում եմ, որ ես իրաւունք եմ տալիս քեզ. ինձա-

նից յետոյ կրկին ամուսնանալ մի արժանաւոր մարդու հետ, թերևս լաւ օրեր տեսնես...

—Մի տանջիր ինձ, հոգիս, մի խօսիր այդ մասին. ո՞ր սիրող սիրտը կարող է դաւաճանել ամուսնու սիրահար սրտին: Ինչպէս նից յետոյ թող ես էլ չապրեմ ու նոյն իսկ սրանք, այս մանր էակներն էլ աւելորդ կը լինեն: Աստուած մի արասցէ քեզ մի դըժբախտութիւն պատահի, Հռիփսիմէն էլ քեզ հետ միասին կիջնի գերեզման: Չէ որ այդպէս ենք ուխտել:

Մինչ նրանք խօսում էին իրանց վըշտերի հետ, երեխաները կշտանալով, աւելորդ հացի կտորը բերին տուին հայրիկին ու մայրիկին:

—Կեր, Միքայէլ, կեր, որ սնունդ ստանաս, քանի օր է, ոչինչ չես կերել, ասաց կինը:

—Ախորժակ չունիմ ուտելու, հոգիս, ես միայն ուզում եմ կշտանալ այս պայծառ արեւից, բնութիւնից: Ա՛լս, օրեր, օրեր, ո՞ւր թռաք, գնացիք...

Հռիփսիմէն էլ ախորժակ չունէր, նա

լուեց և ձեռքը դնչին կրթնած սկսեց դիտել դիմացում փոփած հարուստ շինութիւնները և մտածել:

Նա այդ րոպէին պատկերացնում էր դիմացի մեծաշէն յարկերում, չքեղ սենեակներում նստած ունևոր, հարուստ մարդկանց, սեղանի շուրջը բոլորած թէյ են խմում, նախաճաշում, ծառաները հողում են ամեն ինչ, պատրաստում և մատուցանում: Պարոնները ոչինչ կարիք չունեն— «չունևորութեան» հոգսը շատ հեռու է նրանցից և նոյն իսկ անծանօթ. փողն առատօրէն զննում է նրանց գրպաններում. նրանց կանայք, որդիքը — «չը կայ» բառ չեն լսում. ամեն ինչ առատ է և աշխարհս նրանց ձեռքին մի քմահաճօյք է. իսկ իրանք հէնց այդ րոպէին տանջվում են, տառապում են, լալիս են և մի բաժակ տաք ջուր, թէյ չունեն իրանց թոյլ մարմինները տաքացնելու, կազդուրելու:

— Երևի այս է աշխարհիս օրէնքը, նրանք բախտաւորներ են, իսկ մենք դժբախտներ, թշուառ և անպէտք արարածներ, եզրափակեց իր մտքում Հռիփսիմէն:

— Սիրելիս, Միքայէլ, այսուհետև ես

կաշխատեմ, հերթն իմս է, կը գնամ մօտակայ մեծատունների մօտ, լուացք կանեմ, սամօվար կը մաքրեմ և մեր հացի դինը կը հանեմ:

Միքայէլը նայեց կնոյ երեսին, իր ցաւադար հայեացքը նետեց նրա հայեացքին, կարծես ուզենալով մի նկատողութիւն անել և միայն միքանի վայրկեանից յետոյ՝ խօսեց.

— Հապա մանրիկներին ո՞վ խնամէ:

Հռիփսիմէն չը գտնելով պատասխան— լուեց:

Արևելահարաւային կողմից միքանի կոյտ սև ամպեր դանդաղօրէն սահում էին երկնակամարի վրայով, որոնք մօտենալով արևին, սկսեցին ծածկել նրան երկրի երեսից: Հիւանդը, գոկվելով արևի ջերմութիւնից, սկսեց մրսել: Նա խնդրեց կնոյը օգնել նրան ներս մտնել: Վինը նոյն զգուշութեամբ ճիգ թափելով, ամուսնուն քարշ տվեց խոնառ խրճիթը և պառկեցրեց չուերի վրա:

Յանկարծ հիւանդը սկսեց սաստիկ հազալ, և արիւն թքել. նա այլայլեց. մոմի նման դեղնած երեսը ծածկվեց սառն քըր-

տինքով և մահուան հրեշտակը մտաւ իր իրաւունքների մէջ:

—Սիրելի Հռիփսիմէ ե-ե-ս-ս մեռնում եմ... կմկմաց նա և լռեց...

Հռիփսիմէն, որ աւելը վերցրած մաքրում էր խրճիթի ցեխը, կայծակահար եղածի նման, դէն շարտեց աւելը և վրա ընկաւ ամուսնու կրծքին:

—Միքայէլ, հոգիս, սթափուիր, ա՛խ Տէր Աստուած, բժիշկ:

Բայց արդէն ուշ էր. Միքայէլը անշընչացել էր. աչքերը կիսաբաց՝ յառած էին առաստաղին, բերանը բաց էր մնացել, մի ձեռքը կրծքին դրած, միւսը մի կողմ մեկնած:

Խեղճ կինը խելագարութեան հասած, սկսեց ճշալ, քաշքշել մեռածին, կարծես, ուզում էր խլել նրան մահուան զօրաւոր ճանկերից և նորից կեանք պարգևել. ծեծում էր կուրծքը, մազերը փետտում և ողբում. արտասուները վարարած աղբիւրի նման անընդահատ հոսում էր նրա բոցավառ աչքերից և թրջում թէ իր և թէ մեռած ամուս-

նու կուրծքը: Երեխաները լսելով մօր յանկարծական և տարօրինակ աղաղակները, ներս վազեցին և տեսնելով հօրը մեռած՝ իրանք էլ ընկան նրա վրա և ձայնակցեցին մօր սգին: Փոքր ինչ յետոյ մօտակայ դրկիցներից մի քանիսները եկան. տեսան այդ ցաւալի տեսարանը ու գիտենալով, որ մեռելին թաղելու ոչ մի կողէկ չունի խեղճ այրին, սկսեցին խորհուրդ անել այդ մասին և վճռեցին իրար մէջ ու բարեկամների շրջանում նպաստ փողովել:

Մի քանի ժամից յետոյ օտարները ցըրվեցին և մնացին դարձեալ նոյն թշուառները իրանց խոր վշտում պարուրված: Երեխաները, որոնք դեռ խոր չէին ըմբռնել բախտի հարուածի ծանրութիւնը, — զբաղվեցին իրանց մէջ խաղալով, իսկ մայրը բոլորովին ապուշացած, ուռած աչքերով նստել էր սիրեցեալ ամուսնու դիակի մօտ, երբեմն ողբում էր և երբեմն մտածում դրութեան մասին: Աստղիկն էլ, փոքր ի շատէ խելահաս, նստել էր մօր կողքին և թոյլ չէր տալիս նրան շատ լաց լինել: Սյրի կնոջ մտքում ծագում էին հետևեալ մտքերը՝

— Ինչպէս պէտք է ապրեն, որբուկները, ո՞վ պէտք է աշխատէ և տուն բերէ նրանց համար օրական գոնէ ցամաք հացը: Մինչ այդ դրութեան հասնելը, Միքայէլը աշխատում էր մի հիւանի մօտ և շաքաթավարձով հայթայթում էր ապրելու համար անհրաժեշտ չափով փոքր ինչ կերակուր: Սակայն ամբողջօրեայ անընդհատ և ծանր աշխատանքը, անբաւարար և վատ պայմանները, մտածմունքը քայքայեցին Միքայէլի թուլակազմ մարմինը. և թոքախտը սկսեց կտրել նրա կենաց թելը: Ուրեմն ինչ անել: Խեղճ կինը չունէր ոչ մի ազգական, եղբայր քոյր, օրոնցից օգնութիւն սպասէր: Ամուսնու միակ եղբայրը, որ հարուստ մարդ էր, մեռցրած իր խիղճն ու մարդկային զգացմունքները, ամբողջ հարստութիւնը վատնում էր անառակ կանանց վրա: Նրա համար չը կար եղբայր՝ վաղուց ձեռք էր վերցրել հարազատութիւնից. նոյն իսկ մի անգամ հիւանդը իր մեծ երեխային ուղարկել էր մի քանի կօպէկ հացի գին խնդրելու իր հարուստ եղբորից, բայց վերջինս առանց կօպէկի յետ էր ձամբել քաղցած եղբորորդուն:

Գնալ, աշխատել զանազան տներում, միակ այդ ճանապարհն է մնացել. հապա ո՞վ խնամէ երեխաներին. անտէր թողնել նրանց դէթ մի բոպէ անկարելի է. հետը տանել—նոյնպէս չի կարելի. մուրալ—դռնէ դուռ ընկնել, փողոցէ-փողոց թափառել և ձեռք մեկնել անողորմ մարդկանց: «Ո՛հ, ոչ — Աստուած մի արասցէ» — մտածում էր նա. աւելի լաւ է տանեակ օրեր քաղցած-ծարաւ մնանք և մեռնենք, քան ձեռք մեկնենք. մուրացկանութիւնը ամօթ է և մարդիկ չեն էլ գթալ. . . . եզրափակեց նա մտքում. կանացի համեստութիւնը և ինքնասիրութիւնը աւելի մեծ ոյժով բռնկվեցին նրա մաշված կրծքի խորքում:

Նա քիչ յետոյ ուղարկեց Աստղիկին տագեր մօտ՝ յայտնելու եղբոր մահը: Աղջիկը փաթաթելով գլուխը մի սպիտակ շալով, լուռ ու տխուր դուրս ելաւ:

Ապա թշուառ Հռիփսիմէն նորից ընկաւ գիւղի վրա, լացեց ու մղկտաց, նրա աղիողորմ հեկեկանքից խրճիթի խարխուլ պատերն ու տախտակներն էլ էին մրմուռւմ. —

«Թշուառ մարդիկ», կարծես շնչում էին նրանք իրար մէջ:

— Ոչ, այլ ևս չարժէ ապրել այս ունայն աշխարհում—վեր ցատկեց կինը. ես կը խելագարվեմ վշտից. չեմ կարող դիմանալու է այժմեթ մեռնեմ, քան թէ խելքս թռցնեմ ու խելագար, կիսամերկ, փողոցներ շրջեմ և գարշ մարդկանց կրքերի ու ծիծաղի առարկայ դառնամ. աղքատի ապրելը հաշամ է, դերեզմանն է նրա հանգստութեան բոյնը:

Ոյս խօսքերը մրմնջալով նա շտապով վազեց դէպի պատի անկիւնը, այնտեղ տախտակի ետևում թաղցրած մի սրուակ հանեց, ինչ որ հեղուկով լի և մի վայրկեան մընաց երկբայ դրուժեան մէջ:

Երեխաները կարծելով թէ մայրը նըրանց համար թաղցրած միրգ է հանում, ուշադրութեամբ սկսեցին դիտել մօր շարժումները:

Մի քանի րոպէ թոյնի սրուակը ձեռքին, թշուառ կինը մտորմունքի մէջ արձանացած մնաց կանգնած. նա չէր վճռում անելիքը.

ոչ թէ կեանքի քաղցրութիւնն էր նրան յետ կասեցնում այդ մտքից, այլ որբուկների վիճակը:

Ի՞նչ կը լինի նրանց դրուժիւնը, ո՞վ պէտք է մայրական խնամք տանէ նրանց վրա. այս մտքերը հեռու էին պահում սրուակը նրա շրթունքներից. . . .

Մայրական ուժեղ սէրը և աղքատութիւնից առաջացած յուսահատութիւնը կը վում էին իրար հետ. — «Իսկ եթէ կենդանի մնամ—միթէ աւելի վատթար չի լինի նրանց դրուժիւնը—չարունակեց մտածել նա. չէ՞ որ դարձեալ այս չորս տախտակապատի մէջ քաղցից պէտք է մեռնենք. մինչդեռ իմ մահից յետոյ թերևս մարդիկ խղճան որբերիս, որբանոց տանեն, պահեն ու մեծացնեն: Ո՛չ, ո՛չ, ես անզօր եմ նրանց տառապանքը թեթևացնելու. ես մի թոյլ կին եմ. իմ մահը, թերևս նրանց նպաստաւոր լինի»: — նրա աչքը կրկին ընկաւ Միքայէլի սոսկալի հայեացքին, որը կարծես ասում էր. «դու էլ մեռիր, հերիք տանջվես»:

—Մայրիկ, մայրիկ ջան, յանկարծ լավեց
փոքրիկ երեխայի լացը:

Մայրը սթափվեց մանկան ձայնից, սրու-
ակը գրեց մի կողմ և գրկելով փոքրերին—
պինդ սեղմեց կրծքին, համբուրեց նրանց:

—Թշուճո՞ւ դաւակներս, շշնջաց նա:

—Մայրիկ ջան, մրսում եմ. ինձ համար
նոր գուլպաներ, նոր ոտնամաներ կառնես,
խօսեց միջնակ երեխան, որի ոտները հա-
մարեա բոլորովին մերկ էին, և հագած ու-
նէր միայն պատառոտած կօշիկներ, որոնց
միջից դուրս էին ցցվել ոտների մատները:

—Ինչ էլ, մայրիկ ջան, եշ էլ եմ ու-
ժում թաժա շորեր, թոթովեց փոքրը:

Հռիփսիմէն նորից յուզվեց. նա չունէր
պատասխան, նրա աչքի առաջ կանգնած էին
իր հարազատ մանրիկները, պատառոտած հին
շորերով, մերկ, կիսաբաց ծնկներով ու կի-
սաբորիկ ստքերով—եթէ հիւանդանան նը-
րանք—թշուառ կնոջ վիշտը կը կրկնապատ-
կեն. սակայն ինչ անէր, ինչով գնէր, փող
չունէր, նոյն իսկ վաղուան համար հացի կօ-
պէկներ չունէր. . . .

Դարձեալ փոթորկվեց Գրա ներքինը.
յուզվեց սիրտը. մայրական զգացմունքը մի
րոպէ ընկճվեց սոսկալի իրականութեան կոր-
ծանիչ պատկերից: Նրա շնչառութիւնը ա-
րագացաւ, աչքերը լցվեցին կատաղութեան
կրակով և նա սկսեց զառանցել, զանազան
չարժումներ գործել. նա գրկեց երեխաներ-
ին նորից համբուրեց, սեղմեց կրծքին այն-
քան պինդ, որ նոյն իսկ նրանք ցաւից լաց
եղան. ապա մօտեցաւ անշունչ դիակին, ըն-
կաւ նրա վրա, լացեց, համբուրեց սառն դա-
լուկ ճակատն ու մրմնջաց.

—Գեղ մենակ չեմ թողնիլ, գալիս եմ,
անդին Միքայէլս:

Ապա շտապելով վերցրեց սրուակը, ա-
ռանց այս ու այն կողմը նայելու, երեսը շըր-
ջեց երեխաներից, կարծես՝ վախենալով, որ
նրանք—մանկական սիրալիր դէմքով կը ցըն-
ցեն իր սիրտը և յետ կասեցնեն. . . .

—Ներիր ինձ, ո՞վ մարդասէր Աստուած,
մրմնջաց նա և սրուակը մօտեցրեց դողդո-
ջուն շրթունքներին. . . .

Երեխաներից մէկը նկատելով այդ՝ ձեռ-
քը մեկնեց, ասելով՝

—Մայրիկ ջան, մի քիչ էլ ինձ տո՛ւր:

—Ին՞չ էլ, ին՞չ էլ, թոթվեց միւսը:

Մանկական այդ անմեղ թոթովանքները նորից սթափեցրին մօրը և նրա ձեռները յետ կացան բերանից:

—Անմեղ գառնուկներ, դո՛ւք էլ այդպէս վաղ զգուեցիք ձեր մասաղ կեանքից, ասաց նա, նայելով նրանց վրա մայրական ամենաշերմ սիրոյ հայեացքով:

Այդ վայրկեանին ներս մտաւ գատարկաձեռն Աստղիկը:

—Ո՛չ, չեմ անիլ, խօսեց նա ինքն իրան և թունալից սրուակը պատուհանից դուրս նետեց դէպի վայր, աշխատելով, որքան կարելի է դէն շարտել հեռու, շատ հեռու. . .

Եւ իսկոյն արագաբար ձեռքերը մեկնեց դէպի շփոթված մանուկները և սեղմեց նրանց իր ալեկոծ սրտին:

—Սիրելի դաւակներս, ձեր մայրը միայն կը հասկանայ ձեզ, շնչացին նրա այրվող շրթունքները:

Մի քանի րոպէ գգվելուց յետոյ, նրա հայեացքն ընկաւ ամուսնու գիակին, որը կարծես իր խորհրդաւոր անշարժութեամբ և մոր-

մօքիչ տեսարանով մի բան ասաց կնոջը, և սա, յանկարծակի, մեքենայական շարժումով դէն հրեց զաւակներին ու տարօրինակ ճշոցով ընկաւ ամուսնու վրա:

—Դու մեռար, հա՛, հա՛, հա՛, սովից մեռար, հա՛, հա՛, անբնական ժպիտով բացականչեց նա. Միքայէլ, մի մեռնիր, ես մեռակ չեմ մնալ:

Նրա աչքերը ուռեցին և լցվեցին մի տեսակ վայրենի արտայատութեամբ:

Նա արդէն խելագար էր. . .

Մանուկներն իսկ սարսափեցին մօր արտասովոր կերպարանքից և շփոթված սկսեցին լաց լինել:

—Հա՛, հա՛, հա՛, հաց էք ուզում, հայրիկին ասացէք, ես փող չունեմ, դարձեալ զառանցեց խելացնոր մայրը:

Փոքր ինչ անց դրկիցները նորից ներս թափվեցին խրճիթը. . .

Խելագար կինը—այլանդակ կերպարանքով, գզգզված մազերով, մօտեցրել էր կրթքին երկու փոքրիկներին և այնքան պինդ էր սեղմում, կծոտելով նրանց համբուրում, որ նրանք սարսափահար եղած—«Վայ, մայրիկ

ջան, մայրի՛կ ջան» էին կանչում: Իսկ Աստղիկը մի անկիւնում կուչ եկած, հազուստի փէշերով աչքերը ծածկած, մղկտում էր...

Ամեն ինչ պարզ էր:

Գրտում արևը կրկին ազատվելով ամպերից շարունակում էր ջերմութիւն թափել թաց երկրի վրա:

Մի քանի անհոգ ճնճուկներ նոյն խրճըթի տանիքի վրա նստած, իրանց ծլկոցն էին գցել, որ միախառնվում էր այդ տանիքի տակից լավող անտէր մնացած որբիկների հեկեկանքների հետ.....

Վ Ե Ր Ձ

«Ազգային գրադարան

NL0332546

Նոյն հեղինակի ըոյս տեսած աշխատասիրութիւնները՝

1. ԽՈՐՏԱԿՈՒԱԾ ՍԷ՞՞ (վէպիկ) գինը . . . 30 կ.
2. ԳՐԲԱՅԻ ՄՏՐՈՒԿՆԵՐ (պատկեր.) գ. . . 5 »
3. ԿԵԱՆՔԻ ԲՕՄԱՆԻՅ (վէպիկ) գ. . . . 25 »
4. ԷՄԻԼ ԶՕԼԱ (փոքրիկ տեսութիւն) . . . 5 »
5. ԼՕԽՄԱՆԻ ՀԷՔԻՄԸ (պատկեր.) գ. . . 8 »
6. ԲԱՖՖԻ (համառօտ տեսութիւն) գ. . . 10 »
7. ԿԵԱՆՔԻ ԽՈՐՇԵՐԻՅ (պատկերներ) գ. . . 20 »
8. ԱՌԱՋԻՆ ՄՈՒՐԱՅԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ (պատկ.) 8 »
9. ԱՐԲԵՅՈՂԻ ԶԱՏԻԿԸ (պատկեր.) գ. . . 3 »
10. ՍՕՆԱՅԻ ՆՇԱՆԳԻՔԸ գ. . . . 15 »
11. ԹՇՈՒԱՌՆԵՐԸ (պատկեր) 3 »

Թ ա ղ գ մ ա ն ու թ իւ ն ն ե ղ ը՝

1. ԱՆԻԻՏԱ (Չեխովից) գինը 3 կ.
2. ԳԻՄԱԿ (Չեխովից) գինը 5 »
3. ՆԻՆԻԻ ՀԱՄԱՐ գինը 3 »

Գրքերի պահեստը—Թիֆլիս—«Գուտաեն-րերգ» գրափաճառանոցում (Дворцовая ул. № 9, въ домѣ Лалаева, рядомъ съ Коммерческимъ банкомъ.

Հեղինակին դիմողները կստանան մինչև 50 րուբլին 33⁰/₀, աւելի պահանջողները 37⁰/₀ դեղջ:
Հասցէն նոյն գրախանութում:

ԳԻՆՆ Է Ց ԿՈՊ.